

СТРАТЕГІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В ГЕОПОЛІТИЧНІЙ КОНКУРЕНЦІЇ НА ПІВДЕННОМУ КАВКАЗІ

Російська Федерація традиційно вважає Південний Кавказ сферою своїх привілейованих інтересів і конкурує за сфери впливу із Заходом (на чолі зі США) та регіональним актором – Туреччиною. Країни Південного Кавказу в своїй геополітиці змушені спиратися на допомогу зовнішніх союзників (партнерів). У субрегіоні спостерігається геополітичне протистояння між Росією та Заходом, котрий підтримує Грузію як свій «форпост» на Південному Кавказі. Стратегія Росії передбачає збереження контролю над своїми сателітами Південною Осетією та Абхазією та можливе використання їх в якості геополітичних «плацдармів». Росія прагне підтримувати контроль над своїм стратегічним союзником Вірменією, виступає як гарант захисту безпеки останньої за умов її напружених стосунків з Туреччиною та Азербайджаном. Водночас РФ розвиває партнерські відносини з Азербайджаном і зацікавлена в посиленні впливу на нього. З точки зору стратегії Росії найбільш доцільне підтримання нагірно-карабаського конфлікту в «замороженому» стані. У цілому, за нинішньої геополітичної ситуації, РФ зацікавлена в збереженні статус-кво на Південному Кавказі. Стратегія Росії передбачає утримання своїх позицій в державах регіону, збалансування впливу Туреччини та протидію геополітичним та гео економічним проектам Заходу.

Ключові слова: геостратегія, «форпост», сателіт, геополітичний «плацдарм», «заморожений» конфлікт.

¹ Кандидат географічних наук, докторант, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

The Russian Federation traditionally considers the South Caucasus as a sphere of its privileged interests and competes with the West (led by the US) and the regional actor – Turkey for areas of influence. The countries of the South Caucasus in their geopolitics are forced to rely on assistance of external allies (partners). The subregion experiences the geopolitical confrontation between Russia and the West, which supports Georgia as its «outpost» in the South Caucasus. Russia's strategy provides to preserve the control over its satellites South Ossetia and Abkhazia and may use them as geopolitical «bridgeheads». Russia seeks to maintain the control over its ally Armenia, acting as a guarantor of the latter's defense of security in conditions of its tense relations with Turkey and Azerbaijan. At the same time, the RF develops its partnership with Azerbaijan and is interested in strengthening of influence on it. Maintaining the Nagorno-Karabakh conflict in the «frozen» state is most expedient in terms of the Russia's strategy. In general, in the current geopolitical situation, the RF is interested in preserving the status quo in the South Caucasus. Russia's strategy envisages the retention of its positions in the countries of the region, balancing the influence of Turkey and counteracting the geopolitical and geoeconomic projects of the West.

Key words: *geostrategy, «outpost», satellite, geopolitical «bridgehead», «frozen» conflict.*

Российская Федерация традиционно считает Южный Кавказ сферой своих привилегированных интересов и конкурирует за сферы влияния с Западом (во главе с США) и региональным актором – Турцией. Страны Южного Кавказа в своей геополитике вынуждены опираться на помощь внешних союзников (партнеров). В субрегионе наблюдается геополитическое противостояние между Россией и Западом, который поддерживает Грузию как свой «форпост» на Южном Кавказе. Стратегия России предусматривает сохранение контроля над своими сателлитами Южной Осетией и Абхазией и возможное использование их

в качестве геополитических «плацдармов». Россия стремится поддерживать контроль над своим стратегическим союзником Арменией, выступает в качестве гаранта защиты безопасности последней в условиях ее напряженных отношений с Турцией и Азербайджаном. В то же время РФ развивает партнерские отношения с Азербайджаном и заинтересована в усилении влияния на него. С точки зрения стратегии России наиболее целесообразно поддержание нагорно-карабахского конфликта в «замороженном» состоянии. В целом, при нынешней геополитической ситуации, РФ заинтересована в сохранении статус-кво на Южном Кавказе. Стратегия России предусматривает удержание своих позиций в странах региона, сбалансирование влияния Турции и противодействие геополитическим и геоэкономическим проектам Запада.

Ключевые слова: *геостратегия, «форпост», сателлит, геополитический «плацдарм», «замороженный» конфликт*

Володіння Південним Кавказом мало важливе значення для Російської імперії та Радянського Союзу. Після розпаду СРСР на теренах субрегіону відбулася низка воєнно-політичних конфліктів. Для усіх трьох держав Південного Кавказу – Азербайджану, Вірменії та Грузії, притаманні гострі зовнішньополітичні проблеми. Російська Федерація має на Південному Кавказі довгострокові геостратегічні інтереси і проводить досить активну геополітику в субрегіоні. Країни Південного Кавказу у своїй зовнішній політиці змушені насамперед шукати баланс між Заходом та Росією. На геополітичну ситуацію в субрегіоні також суттєво впливає Туреччина, на перспективу можливе збільшення ролі Ірану і навіть Китаю. Сучасне посилення Росії в Чорноморському басейні за рахунок анексії Криму негативно впливає на стабільність ситуації в усьому Чорноморсько-Каспійському регіоні. Протистояння між США (і Заходом у цілому) та РФ через анексію останньою Криму та конфлікт на Сході України відображається і на ситуації в Південнокавказькому субрегіоні.

Дослідження геополітичних процесів на Південному Кавказі та стратегії РФ у субрегіоні є вельми актуальною науковою проблематикою. З-поміж російських вчених варто назвати К. Гаджієва, В. Гусейнова, В. Дегоева, С. Жильцова, О. Колобова, С. Маркедонова, Н. Сілаєва, Д. Треніна та ін. Сучасній геополітичній ситуації в субрегіоні присвячені праці багатьох науковців з країн Південного Кавказу, зокрема Д. Ейвазова, О. Іскандаряна, Ф. Мамедова, С. Мінасяна, І. Мурадяна, А. Ронделі, Т. Шарашенідзе та ін. Наукові позиції південнокавказьких вчених досить часто визначаються їхньою національною приналежністю. У західних наукових студіях виділяються праці таких дослідників, як Т. де Ваал, Р. Легволд, Б. Копітерс, С. Корнел, П. Стронскі, Ф. Стар та ін. Варто відзначити доробок українських вчених М. Дорошка, О. Ірхіна, Б. Парахонського, П. Пашковського, Л. Чекаленко та ін. При цьому багато-які аспекти сучасних геополітичних процесів на теренах Південного Кавказу та російської субрегіональної стратегії залишаються недостатньо дослідженими.

Мета статті полягає у виявленні сутності сучасної стратегії Росії на Південному Кавказі в цілому та щодо окремих держав цього субрегіону.

На початку ХХІ ст. влада РФ стала втілювати в життя геостратегію щодо розбудови на пострадянському просторі підконтрольної собі геополітичної (та водночас гео економічної) системи. Інші пострадянські країни мали стати залежними від Росії «союзниками». Активне розширення ЄС та НАТО за рахунок постсоціалістичних країн Європи було розцінено в РФ як загроза її стратегічним інтересам. З приєднанням до ЄС і НАТО в 2004 р. Естонії, Латвії та Литви вона вимушено змирилася, а от надалі головною метою Росії у сфері зовнішньої політики та безпеки «стало обмежити просування НАТО на схід межами 2004 р., тобто прибалтійськими державами» [1, с. 61]. На поле конкуренції між Росією та Заходом перетворилися насамперед пострадянські країни Східної Європи, а також Південного Кавказу та Центральної Азії.

У сучасній геостратегії Росії Південний Кавказ посідає важливе місце. Цей субрегіон виступає як сполучна ланка транзиту енергоносіїв з Прикаспію до Європи, а РФ як «енергетична супердержава» і нині прагне максимально впливати на європейський енергетичний ринок. Саме через Південний Кавказ пролягає шлях з Росії до стратегічно важливого Великого Близького Сходу. З точки зору безпеки, першочергова роль Південного Кавказу для Росії визначається тим, що «він є прикордонним регіоном, який прилягає до найбільш складної в етнополітичному плані частини РФ – Північного Кавказу» [2, с. 52]. Очевидно, що Південний Кавказ вважається сферою «життєвих інтересів» для РФ. Водночас маніфестується її унікальне значення для підтримання миру та безпеки: «саме Росії призначено відігравати першочергову геополітичну роль у забезпеченні стабільності в усьому Кавказькому, включно з Південним Кавказом, регіоні» [3, с. 327].

Геополітичний порядок на Південному Кавказі носить конфронтаційний характер. Головні вісі конфронтації: «Росія–Грузія» та «Вірменія–Азербайджан». Неоімперська система РФ представлена її сателітами Абхазією та Південною Осетією та союзником (по ОДКБ та ЄАЕС) Вірменією, котра має власного сателіта – Нагірний Карабах. Ідеальною для Росії була б можливість без зовнішніх втручань реалізовувати на Південному Кавказі імперську геостратегію за відомим принципом «Розділяй та володарюй». Проте на геополітичний порядок в субрегіоні впливають й інші потужні зовнішні актори.

Захід (на чолі зі США) вважається Росією своїм головним конкурентом. Щодо кожної з країн Південного Кавказу РФ неформально висуває досить виразні вимоги – не вступати до НАТО і не укласти Угоду про Асоціацію із ЄС. Протягом постбіполярного періоду США активно розвивали відносини з південнокавказькими країнами. Для сучасного керівництва Америки а чолі з Д. Трампом Південний Кавказ, вочевидь, не є пріоритетом. Однак США залишаються одним з головних зовнішніх

«гравців» у субрегіоні, зацікавлені в «Кавказькому коридорі» для виходу до Каспійського басейну та Центральної Азії. Країни ЄС мають у субрегіоні переважно геоекономічні інтереси. При започаткуванні в 2009 р. «Східного партнерства» усім трьом країнам було запропоновано взяти в ньому участь.

Регіональна держава Туреччина розглядає Південний Кавказ як один з пріоритетних векторів своєї геостратегії. Маючи кордони з Грузією та Вірменією і вихід до Нахічеванського ексклаву Азербайджану, Туреччина спроможна безпосередньо впливати на геополітичну та геоекономічну ситуацію в субрегіоні. Вона заінтересована у всебічній підтримці тюркського Азербайджану (ще й має з ним спільного супротивника – Вірменію), реалізації транзитних транспортно-енергетичних проектів, вигідних інвестиціях до економік Азербайджану та Грузії. Як член НАТО, Туреччина є військово-політичним союзником Заходу, проте дбає насамперед про власні інтереси.

Іран також має геополітичні та геоекономічні інтереси в Південнокавказькому субрегіоні. Зокрема, він виявляє неабиякий інтерес до проектів транспортування енергоносіїв до Європи через Південний Кавказ. Варто згадати, що під час вірмено-азербайджанського конфлікту Іран пропускав до Вірменії вантажі через свою територію. Іран – потенційний партнер і, водночас, конкурент Туреччини на Великому Близькому Сході. Варто очікувати на посилення іранських позицій на Південному Кавказі. Росія у відносинах з Іраном «проводить лінію на всебічний розвиток співробітництва» [4].

Південний Кавказ потрапляє в орбіту інтересів Китаю при реалізації його трансрегіонального проекту «Один пояс, один шлях». Йде приплив китайських інвестицій до країн субрегіону, зросли обсяги їхнього товарообігу з Піднебесною. Отже, Китай здобуває геоекономічні позиції в субрегіоні і в перспективі зможе впливати на геополітичну ситуацію.

Після розпаду СРСР Грузія опинилася в зоні політичної турбулентності. Внаслідок воєнних конфліктів Абхазія та Південна Осетія де-факто вийшли зі складу Грузії. Російські «миротворці» забезпечили існування новоутворених квазі-держав. Прихід до влади Е. Шеварднадзе сприяв стабілізації ситуації в країні. РФ зберігала значний вплив на політичне та економічне життя Грузії.

Після «революції троянд» Грузія однозначно обрала західний вектор свого стратегічного розвитку. Стрімко активізувалася співпраця зі США та іншими західними країнами. Швидко розвивалося партнерство з НАТО, що розцінювалося владою РФ як небезпека своїм інтересам. Росія намагалася використовувати «заморожені конфлікти на Кавказі, щоб не допустити вступу Грузії до НАТО» [1, с. 56]. На вимогу Грузії РФ вивела з території країни свої військові бази. За оцінкою Д. Треніна, у Росії викликала побоювання небезпека «ефекту доміно» від вступу Грузії до НАТО [1, с. 142], оскільки прикладом Грузії міг скористатися Азербайджан, а Вірменія за таких умов була би змушена в геополітичному сенсі зблизитися зі США та віддалитися від Росії. Проти Грузії застосовувалися «жорсткі» економічні засоби: газовий шантаж, заборона на імпорт окремих видів грузинської продукції тощо. Внаслідок перемоги РФ у серпневому конфлікті 2008 р. було закріплено відторгнення від Грузії Абхазії та Південної Осетії. До речі, під час воєнної кампанії 2008 р. Росія застосувала досить широкий інструментарій «гібридної війни».

За висновком Ф. Стара та С. Корнела, «коли Росія «втратила» Грузію, вона зберігала Абхазію та Південну Осетію як здобич, щоб ускладнити майбутнє розвитку Грузії» [5, р. 80]. Вже у вересні 2008 р. між РФ та обома квазі-державами були укладені договори «Про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу». Крім самої РФ, нові «республіки» визнали лише декілька країн світу. Влада РФ офіційно вважає одним з пріоритетів своєї зовнішньої політики «сприяння становленню Республіки

Абхазія та Республіки Південна Осетія як сучасних демократичних держав, зміцненню їхніх міжнародних позицій, забезпеченню надійної безпеки та соціально-економічному відновленню» [4]. Варто очікувати, що Республіка Абхазія потенційно може стати хронічно «частково визнаною» державою на політичній карті світу. Попри намагання частини абхазької еліти розвивати відносини з Туреччиною, спостерігається дедалі більша залежність від Росії. А Республіка Південна Осетія може зрештою взагалі втратити свій формальний суверенітет і увійти до складу Росії або як частина Північної Осетії-Аланії, або як окремий суб'єкт федерації. Для цього достатньо провести референдум із заздалегідь відомим результатом.

Згідно з Воєнною доктриною РФ, серед основних завдань Збройних сил, інших військ та органів у мирний час визначено «захист громадян РФ за межами РФ від збройного нападу на них» [6]. Оскільки переважна більшість населення Південної Осетії та Абхазії (за окремими оцінками до 90%) має російське громадянство, влада РФ завжди матиме можливість під гуманним приводом та на легітимних засадах застосувати військові сили для захисту своїх сателітів.

В якості пріоритетного напряму військово-політичного співробітництва з Абхазією та Південною Осетією визначено «взаємодію з метою забезпечення спільної оборони та безпеки» [6]. У Договорі між РФ та Республікою Абхазія про союзництво та стратегічне партнерство від 24 листопада 2014 р. передбачено формування так званого «спільного простору оборони та безпеки», створення Об'єднаного угруповання військ (сил) РФ та Абхазії для відбиття агресії, а також «спільні дії щодо охорони державного кордону Республіки Абхазія з Грузією» [7]. За Договором між РФ та Республікою Південна Осетія про союзництво та інтеграцію від 18 березня 2015 р. сторони «формують єдиний простір оборони та безпеки» [8]. Особливо показовим є те, що Росія «забезпечує оборону та безпеку Республіки Південна Осетія» і «з цією метою окремі підрозділи Збройних сил та органів безпеки Республіки Південна Осетія

входять до складу Збройних сил та органів безпеки РФ» [8], тобто безпосередньо підпорядковуються російській владі. Таким чином, було легітимізовано військово-політичний контроль Кремля над обома квазі-державами.

Безпосередній контроль над своїми сателітами Абхазією та Південною Осетією «забезпечує Росії фізичну присутність у Закавказзі» [1, с. 170]. Вони виступають як дуже важливі геополітичні «плацдарми» РФ на стратегічному просторі Південного Кавказу. Завдяки володінню ними Росія може, наприклад, завдавати удари проти Грузії по різних напрямках.

Сучасна Грузія продовжує здійснювати західний зовнішньополітичний курс. Європейська та євроатлантична інтеграція залишається безумовним пріоритетом. У 2014 р. було укладено Угоду про Асоціацію з ЄС зі створенням поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, у 2017 р. між Грузією та ЄС запроваджено безвізовий режим. У Східному партнерстві з ЄС вона нині є найбільш активним учасником і налаштована на майбутнє приєднання до Євросоюзу. Зміцнюється різнобічне партнерство Грузії з НАТО, з кожним роком вона все більше сподівається на отримання від Альянсу Плану дій щодо членства. Вже втретє у серпні 2017 р. на теренах Грузії були проведені військові навчання країн-членів НАТО та партнерів Альянсу «Noble partner» (Україна та Вірменія також взяли участь). Особливе значення для Грузії має розвиток двосторонніх відносин зі США у військовій сфері. Для всього світу і, особливо, пострадянських країн Грузія має продемонструвати успішність «західної моделі» політичного та соціально-економічного розвитку. Для Заходу вона виступає як вельми важливий геополітичний «форпост» на Південному Кавказі. Варто погодитися з тим, що «попри конфронтацію з Москвою, Захід не зацікавлений в загостренні конфлікту в Абхазії та Південній Осетії [9]. Країни НАТО не воюватимуть за відновлення територіальної цілісності Грузії. Очевидно, що «форпост» Грузія має

виконувати насамперед функції «стримування» Росії та поширення західного впливу в субрегіоні.

РФ офіційно заявляє про свою заінтересованість у «нормалізації відносин з Грузією у тих сферах, у яких для цього готова Грузинська Сторона, з урахуванням політичних реалій, що склалися в Закавказзі» [4]. Російськими експертами висловлюються досить помірковані пропозиції, наприклад: «потрібна подальша нормалізація відносин з Грузією, відновлення дипломатичних відносин та безвізового режиму з Тбілісі, сприяння примирення Грузії з Абхазією та Південною Осетією» [10, с. 21]. Росія, попри своє визнання Абхазії та Південної Осетії, навіть «не заперечує гіпотетичної можливості розв'язання проблеми територіальної цілісності Грузії» [11]. Проте у різноманітних привабливих для Грузії російських пропозиціях є своя велика політична ціна – приєднання Грузії до ЄАЕС [11].

Очевидно, нинішнім стратегічним цілям РФ відповідає перетворення Грузії на «буфер» між нею та Заходом. При цьому «буферна» країна має стати якщо не проросійською, то принаймні нейтральною. У своїй стратегії щодо Грузії Росія застосовує «м'яку силу» задля посилення свого впливу на політичну, економічну та культурну сфери життя Грузії, а також «делегітимації західних інститутів, норм та практик» [11]. Застосування РФ проти Грузії «м'якої сили» може призвести до негативних для останньої наслідків: послаблення державних інститутів, посилення впливу проросійських сил, розколу суспільства, дискредитації прозахідної стратегії зовнішньої політики тощо.

Зовнішньополітична лінія «Грузинської мрії» щодо «нормалізації» відносин з РФ містила цілу низку ризиків. Політика пошуку компромісів з Росією виявилася недостатньо результативною. Розвиток економічних, соціальних та культурних зв'язків не дав бажаного ефекту. Кремль, зі свого боку, проводив лінію щодо залучення Грузії до співпраці з ЄАЕС [12, р. 362]. Справдилися застереження експертів, що РФ може

використати розвиток відносин для впливу на внутрішні справи Грузії [12, р. 363].

Водночас російські військові разом зі збройними формуваннями Абазії та Південної Осетії в 2015-2017 рр. свавільно пересували демаркаційну лінію вглиб грузинської території, «відрізаючи» від неї невеличкі за площею шматки. Ця так звана «повзуча окупація» або «бордеризація» [13], зрозуміло, викликає негативну реакцію з боку Тбілісі та Заходу. В опублікованому 24 квітня 2017 р. Міністерством оборони Грузії «Стратегічному огляді оборони за 2017-2020 рр.» було відзначено небезпеку «гібридної війни» з «окупованих Росією територій» – таємних воєнних операцій, диверсій, кібератак, підтримки заколотників тощо [14]. Грузія заявила про загрозу збройної агресії з боку Росії і свою підготовку до «тотальної оборони» [14]. Такі алармістські очікування грузинського оборонного відомства, імовірно, перебільшені. Припускаємо, що вони спрямовані на консолідацію суспільства задля прагнення незмінно рухатися західним курсом і відновити територіальну цілісність держави.

У цілому Росія у відносинах з Грузією нині віддає перевагу засобам «м'якої сили». Водночас патроновані РФ «союзники» з Абхазії та Південної Осетії фактично отримали від неї карт-бланш для провокацій щодо Грузії та «повзучої окупації» частин її території.

Вірменія протягом багатьох років здійснювала зовнішню політику «комплементарності» (аналогічну з «багатовекторністю» України) [15, р. 23]. Багатовекторність мала свої позитивні результати – сприяла розвитку відносин з багатьма країнами світу. Проте, за умов тривалого протистояння з Азербайджаном та Туреччиною, Вірменія потребувала дієвої політичної, економічної та військової допомоги. Саме Росія, виходячи з власних інтересів, виступила як головний союзник Вірменії, фактичний гарант захисту її воєнно-політичної безпеки.

Після тривалих коливань Вірменія обрала головним пріоритетом вступ до Митного союзу (і згодом ЄАЕС), а не Асоціацію з ЄС зі

створенням зони вільної торгівлі. Доленосний вибір Єревану був, вочевидь, продиктований як його власними геополітичними та гео економічними міркуваннями, так і тиском з боку Москви. Політичний, економічний та військовий вплив Росії в країні дедалі посилювався. Приєднання Вірменії до ЄАЕС, що нині дуже повільно долає стагнацію, поки що не принесло їй відчутних вигод. Водночас, за твердженням А. Грігоряна, «Вірменія по суті стала інструментом російської політики і може ненавмисно сприяти регіональній дестабілізації» [16, р. 108]. Характерним проявом проросійської політики Вірменії стало її голосування 27 березня 2014 р. «проти» Резолюції ГА ООН А/RES/68/262 про територіальну цілісність України (до речі, Азербайджан та Грузія проголосували «за»).

Російські корпорації мають свої економічні інтереси в маленькій Вірменії. Особливо критичним для останньої є російський вплив в енергетичному секторі. Щодо Вірменії РФ досить ретельно використовує «м'яку силу». Значна частина політичної еліти країни перебуває під впливом Росії. Авторитетна вірменська діаспора в Росії сприяє її контактам зі своєю історичною батьківщиною. Досить розвиненими є також культурні зв'язки між країнами. Однак, попри вплив Росії, серед значної частини вірменського суспільства поширені прозахідні погляди.

Вірменія є членом ОДКБ – єдиним на Кавказі, і реально може сподіватися на військову підтримку лише з боку РФ. У рамках ОДКБ виділено Кавказький регіон колективної безпеки. До речі, у 2017 р. Генсеком ОДКБ став представник Вірменії Ю. Хачатуров. Між Росією та Вірменією 30 листопада 2016 р. було укладено Угоду про створення Об'єднаного угруповання військ (сил). Йде процес формування Об'єднаної російсько-вірменської системи протиповітряної оборони. Поблизу Гюмрі дислокована 102-га військова база РФ з контингентом близько 5 тис. військовослужбовців, оснащена досить потужним озброєнням. Її головним завданнями визначено прикриття так званого «південного флангу» Росії та

забезпечення захисту Вірменії як країни-члена ОДКБ. Однак РФ не має з Вірменією безпосереднього сухопутного сполучення, що ускладнює можливості для потенційного розгортання російських військ.

На Південному Кавказі Вірменія має свого офіційно невизнаного сателіта – Республіку Арцах (Нагірний Карабах), яка була утворена на початку 1990-х рр. внаслідок вірмено-азербайджанського воєнного конфлікту. Росія, виходячи зі своєї прагматичної позиції, не висуває Вірменії якихось вимог щодо врегулювання нагірно-карабаського конфлікту.

Вірменія зацікавлена в подальшій диверсифікації своїх зв'язків на міжнародній арені. Вона прагне до партнерства зі США, Китаєм, Європою та Близьким Сходом, «але при цьому не хоче псувати відносини з Росією» [17]. Економічні зв'язки Вірменії з ЄС, попри її відмову в 2013 р. від Асоціації, відносно прогресивно розвиваються. Саме ЄС Вірменія розглядає як ключовий вектор у диверсифікації зовнішньої політики [9]. Різномічним відносинам Вірменії із Заходом сприяє впливова вірменська діаспора, зокрема в США та Франції. П. Стронскі припускає, що в Єревані «Вашингтон вважається більш неупередженим, ніж Москва, посередником у суперечці з Азербайджаном» [17]. Вірменія співпрацює з НАТО в рамках Програми індивідуального партнерства (ІРАР), відзначилася участю в миротворчих операціях під егідою Альянсу. Проте Захід (НАТО та ЄС) не надасть Вірменії гарантій безпеки, не захистить її в разі конфлікту з Азербайджаном чи/та Туреччиною. А остання є членом Альянсу з другими після США за чисельністю збройними силами.

Отже, для Вірменії РФ виступає в якості могутнього воєнно-політичного союзника – гаранта захисту її безпеки, а також найважливішого економічного партнера. Російська стратегія щодо Вірменії передбачає нині застосування переважно засобів «м'якої сили».

Зовнішня політика Азербайджану кваліфікується як багатовекторна. Пріоритетними для нього виступають двосторонні відносини [18, с. 12]. У

цілому Баку намагається проводити свою зовнішню політику на принципах «рівновіддаленості» [9]. Винятком є особливо тісне й різнобічне співробітництво з Туреччиною. Характерно, що Азербайджан «відкидає як більш тісну інтеграцію з ЄС, так і більш тісну інтеграцію з Росією» [19, р. 154]. Варто також відзначити членство країни в Русі Неприєднання. З погляду Ф. Мамедова, Азербайджан проводить політику «конструктивного прагматизму» [18, с. 12].

У країні зберігається авторитарний режим І. Алієва, за критичними оцінками «клептократичний, все більш небезпечний та вкрай нетерпимий» [20, р. 36]. Азербайджан зазнав великих збитків від зниження цін на нафту в 2014-2016 рр. і зіштовхнувся із загостренням соціально-економічних проблем. Авторитарному режиму в Азербайджані необхідне зміцнення позицій у країні та на міжнародній арені. За окремими прогнозами, одним із варіантів політики режиму І. Алієва може бути звернення до національної єдності та патріотизму, експлуатуючи тему Нагорного Карабаху, та започаткування воєнної кампанії з метою повернення окупованих територій [20, р. 36].

Азербайджан здійснює геополітику, спрямовану на посилення своєї політичної та економічної ролі в Чорноморсько-Каспійському регіоні, віддаючи перевагу геоекономічним проектам, пов'язаним з експортом та транзитом енергоносіїв до Грузії, Туреччини і далі – до Європи. Для Азербайджану вельми важлива участь у реалізації проекту «Південного газового коридору» на основі використання вже функціонуючого газопроводу «Баку–Тбілісі–Ерзурум» і побудови його продовжень TANAP і TAP. Зростання обсягів експорту газу покликане дещо поліпшити економічне становище країни. Орієнтація на співпрацю із Заходом залишається для Баку досить перспективною.

Особливо велике значення для захисту безпеки Азербайджану має його співпраця з Туреччиною у військовій сфері. Спостерігається також розвиток військового співробітництва цих двох країн з Грузією,

наприклад, у червні 2017 р. на грузинській території відбулися спільні навчання їхніх спецпідрозділів «Кавказький орел». До речі, у червні 2017 р. на теренах Нахічеванської Республіки були також проведені турецько-азербайджанські тактичні навчання. Взагалі на території Нахічеванського ексклаву відбувається посилення політичного, військового та економічного впливу суміжної з ним Туреччини.

Розвиток відносин з Росією дає Азербайджану певні вигоди. Важливу роль і нині відіграють торговельні зв'язки. РФ виступає постачальником зброї для Азербайджану. Росія (як і Китай) у більшості випадків прагматично ставиться до своїх партнерів і не зважає на рівень демократії у країні. РФ та Азербайджан мають спільний підхід до статусу Каспійського моря та розмежування його шельфу. Росія, зрозуміло, враховує геополітичну активність США (та інших західних держав), Туреччини, а також Ірану щодо Азербайджану. Тому Кремль намагається утримати свої позиції в Азербайджані, проводячи щодо нього геополітику «м'якої сили», використовуючи зокрема впливову азербайджанську діаспору в Росії. Вірогідно, Москва дає Баку зрозуміти, що саме Росія (а не Захід) спроможна, якщо вирішити на його користь проблему Нагірного Карабаху, то принаймні сприяти поверненню частини окупованих вірменськими збройними формуваннями азербайджанських територій.

Ще в 2000 р. С. Корнел зробив невтішний прогноз, що «вірмено-азербайджанський конфлікт буде ще довго дестабілізувати Закавказзя, як вже 50 років дестабілізує Близький Схід арабо-ізраїльський конфлікт» [21]. «Заморожений» нагірно-карабаський конфлікт з грудня 2015 р. перейшов у «жевріючий» стан. Ситуація ускладнюється можливим втручанням у кризу між Азербайджаном та Вірменією трьох зовнішніх акторів: Росії, Туреччини та Ірану [20, р. 37].

Влада РФ офіційно взяла на себе функцію «сприяти врегулюванню нагірно-карабаського конфлікту» [4]. Діяльність Мінської групи ОБСЄ, однією із співголів якої є РФ, навряд чи можна вважати ефективною.

Дійсно, Мінська група «за чверть століття так і не спромоглася ув'язати один з одним принципи та дії процесу врегулювання, вибірково застосовуючи стандарти міжнародного права» [22]. Однак досягти компромісу між сторонами надзвичайно важко, оскільки і Єреван, і Баку, як і раніше, дотримуються своїх максимальних вимог щодо розв'язання конфлікту [9]. За умов ескалації конфлікту в Нагірному Карабасі «Росія продовжує шукати баланс між Вірменією (стратегічним союзником) та Азербайджаном (стратегічним партнером)» [13].

Варто згадати, що коли в квітні 2016 р. відбувся спалах конфлікту, Росія посприяла досягненню усної домовленості щодо припинення вогню між сторонами. Проте, за критичною оцінкою Т. де Ваала, не варто вважати Росію ляльководом карабаського конфлікту, у кінцевому рахунку Росії недовіряють в обох країнах, і «ані Баку, ані Єреван не дозволять їй нав'язувати свій порядок денний щодо їхнього національного питання номер один» [23].

«Заморожування» конфлікту в Нагірному Карабаху на користь російським геостратегічним інтересам, оскільки дає РФ змогу отримувати бонуси з обох сторін. Москва може фактично шантажувати Баку можливістю збройної підтримки Єревану. Водночас над Вірменією висить небезпека втратити допомогу Росії й опинитися самій проти Туреччини та Азербайджану, забезпеченого російською зброєю. Водночас, за будь-якого сценарію спалаху конфлікту «для Москви злам крихкого статус-кво в Нагірному Карабасі може мати негативні наслідки» [13]. Ескалація конфлікту для РФ аж ніяк не вигідна, оскільки не принесе ніяких політичних чи економічних дивідендів, а підтримка свого союзника Вірменії неминуче викличе загострення відносин з Азербайджаном.

Висновки. На теренах Південного Кавказу відбувається конкуренція геополітичних та гео економічних проектів Росії, Заходу (на чолі зі США) та регіонального «гравця» Туреччини. РФ прагне відігравати в субрегіоні провідну геополітичну роль. В якості

геополітичних «плацдармів» Росії виступають її сателіти – квазі-держави Абхазія та Південна Осетія. Сучасна стратегія РФ щодо країн Південного Кавказу передбачає застосування засобів переважно «м'якої сили». Спостерігається намагання РФ поєднати союзницькі відносини з Вірменією та партнерські – із Азербайджаном. Тому врегулювання нагірно-карабаського конфлікту не відповідає стратегічним інтересам РФ. У геополітичній конкуренції із Заходом на Південному Кавказі Росія віддає перевагу «активній обороні». У відносинах з Туреччиною РФ прагне до реалізації спільних проектів і, водночас, обмеження її впливу на країни субрегіону. Росія позиціонує себе в якості провідного актора, спроможного забезпечити на Південному Кавказі геополітичну стабільність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тренин Д. Post-imperium: евразийская история / Д. Тренин; Моск. Центр Карнеги. – М. : РОССПЭН, 2012. – 326 с.
2. Саркисян А. Р. Кавказский регион в векторе внешнеполитических интересов России / А. Р. Саркисян // Геополитика и безопасность. – 2015. – № 3. – С. 49-53.
3. Гаджиев К. С. Кавказский узел в геополитических приоритетах России / К. С. Гаджиев. – М. : Логос, 2010. – 532 с.
4. Концепция внешней политики Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 30 ноября 2016 года № 640 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/acts/bank/41451>
5. Starr F., Cornell S. Tactics and Instruments in Putin's Grand Strategy / F. Starr, S. Cornell // Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents / F. Starr, S. Cornell (Ed.). – Washington, D.C.: Johns Hopkins University-SAIS, 2014 – P. 59-81.

6. Военная доктрина Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 25 декабря 2014 года № Пр.-2976 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>
7. Договор между Российской Федерацией и Республикой Абхазия о союзничестве и стратегическом партнерстве от 24 ноября 2014 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://news.kremlin.ru/ref_notes/4783
8. Договор между Российской Федерацией и Республикой Южная Осетия о союзничестве и интеграции от 18 марта 2015 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://news.kremlin.ru/ref_notes/4819
9. Маркедонов С. Почему противоречия на Южном Кавказе остаются неразрешенными? [Электронный ресурс] / С. Маркедонов // *Ponars Eurasia Policy*. – 2017. – March, No. 465. – Режим доступа: http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Perp465_rus_Markedonov_March2017.pdf
10. Тимофеев И. Тезисы по внешней политике и позиционированию России в мире (2017-2024 гг.) [Электронный ресурс] / И. Тимофеев; Под ред. А. КОРТУНОВА и С. УТКИНА. – М. : ЦСР, РСМД, 2017. – 35 с. – Режим доступа: http://csr.ru/wp-content/uploads/2017/06/Tezisy_po-vneshnei-politike.pdf
11. Макарычев А. Пределы российской мягкой силы в Грузии [Электронный ресурс] / А. Макарычев // *Россия в глобальной политике*. – 2016. – 10 мая. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/PONARS-Eurasia/Predely-rossiiskoi-myagkoi-sily-v-Gruzii-18158>
12. *The South Caucasus 2018: Facts, Trends, Future Scenarios* / С. Atilgan (Ed.). – Tbilisi: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2013. – 370 p.
13. Маркедонов С. Не по-соседски. Российско-турецкие отношения и проблемы безопасности Кавказского региона [Электронный ресурс] / С.

- Маркедонов // Россия в глобальной политике. 2016. – № 3. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Ne-po-sosedski-18144>
14. Минобороны Грузии опубликовало Стратегический обзор обороны за 2017-2020 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.apsny.ge/2017/mil/1493185015.php>
15. Popescu N. Eurasian Union: the real, the imaginary and the likely / N. Popescu // Chaillot Paper. – 2014. – No132 September. – 48 p.
16. Grigoryan A. Armenia: Joining under the Gun / A. Grigoryan // Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents / F. Starr, S. Cornell (Ed.). – Washington, D.C.: Johns Hopkins University-SAIS, 2014 – P. 98-109.
17. Stronski P. Armenia at Twenty-Five: A Rough Ride / P. Stronski [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://carnegieendowment.org/2016/12/07/armenia-at-twenty-five-rough-ride-pub-66351>
18. Мамедов Ф. Геополитическая идентичность Азербайджана в контексте вызовов и перспектив XXI века [Электронный ресурс] / Ф. Мамедов // Валдайские записки. – 2017. – № 62. – 12 с. – Режим доступа: <http://ru.valdaiclub.com/files/14534/>
19. Cornell S. Azerbaijan: Going It Alone / S. Cornell // Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents / F. Starr, S. Cornell (Ed.). – Washington, D.C.: Johns Hopkins University-SAIS, 2014 – P. 145-155.
20. Rumer E. Russia and the Security of Europe. – Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2016. – 56 p.
21. Корнелл С. Конфликт в Нагорном Карабахе: динамика и перспективы решения / С. Корнелл [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.sakharov-center.ru/azrus/az_016.htm
22. Мамедов Ф. Потерянный год нагорно-карабахского урегулирования [Электронный ресурс] / Ф. Мамедов // Россия в глобальной политике. –

2017. – 6 апреля. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Poteryannyi-god-nagorno-karabakhsкого-uregulirovaniya-18662>

23. De Waal T. The Threat of a Karabakh Conflict in 2017 / T. de Waal. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=67774>